

Özgün Makale

## ***Kabeiros/Kabeiroi* Kültü:**

## **Antik Yazarlar, Yazıtlar ve Sikkeler<sup>1</sup>**

The Cult of *Kabeiros/Kabeiroi*:

Ancient Authors, Inscriptions and Coins

Işık ŞAHİN<sup>2</sup>- Ebru GÜVEN<sup>3</sup>

### Öz

*Kabeiros/Kabeiroi* isimlerinin geçtiği bilinen en eski metinler MÖ 6.-5. yüzyıl yazarları Argoslu Akousilaos, Syroslu Pherekydes ve Aiskhylos'a aittir. Nitelikleri, kökenleri ve anlamları hakkında birçok fikir vardır. Literatürde -onlarla benzer nitelikler gösteren- *Korybantes*, *Kouretes*, *Dioskouroi*, *Daktyloi* gibi eril yarı-tanrılar (*daimon*) ve *Megaloi Theoi* ile ayrımları net değildir. Antik yazarlar, kültün ana tapım merkezlerini Lemnos, Samothrake ve Thebai olarak belirtir-ler. Bu çalışmada antik metinler, yazıtlar ve sikkelere göre kültün yayılımı gözlenmeye çalışılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Kadmilos, Aksieros, Onnes, *Megaloi Theoi*, Mistik Kültler.

### Abstract

The oldest known texts of *Kabeiros/Kabeiroi* belong to Akousilaos of Argos and Pherekydes of Syros and Aeschylus who were the authors of the century 6th - 5th century BC. There are many opinions about the nature of their cult, origins and the meaning of their names. In the literature, their difference from the *Korybantes*, *Kouretes*, *Dioskouroi*, *Daktyloi*, the male demi-gods (*daimones*), and from *Megaloi Theoi* who show the similar characteristics with them is not clear. Ancient authors specify that their main cult center were Lemnos, Samothrace and Thebai. In this study, we tried to observe the spread of the cult according to the ancient texts, inscriptions and coins.

**Keywords:** Kadmilos, Aksieros, Onnes, *Megaloi Theoi*, Mystic Cults.

Anlamı, niteliği ve kökeni konusunda birçok görüş olan *Kabeiros/Kabiros* (tekil) veya *Kabei-roi/Kabirioi* (çoğul), *mystikos* ve/veya *khthonios*, *daimones* veya *theoi* olarak bilinmektedir. Lemnos, Miletos, Didyma, Thebai ve Samothrake kültün ana tapım merkezleri olarak gösterilir (Fontenrose, 1988, s. 153). Sayıları, tapım gördükleri şehir veya adaya bağlı olarak değişmektedir (Hemberg, 1950, ss. 163-165). Ortaya çıkış yeri olarak Phrygia, Mysia bölgelerine, etimolojik olarak Yunan kültürü öncesine, köken olarak ana tanrıçaya dayandırma eğilimi vardır.

Herodotos'un "Kabeiroi Sırları" ifadesini kullandığı (2.51) bu mistik inancın ve *Kabeiros/Kabeiroi*'un özelliklerine antik metinlerde değinilmediğinden, *Kabeiroi* tiplerinin ikonografik tanımlanmaları güç olmakta, dolayısıyla yazılı belgeler önem kazanmaktadır. *Kabeiroi*

<sup>1</sup> Makale başvuru tarihi:18.02.2019, makale kabul tarihi: 12.03.2019.

<sup>2</sup> Dr., Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne. i\_sahin22@hotmail.com. ORCID No: 0000-0002-9568-9597.

<sup>3</sup> M.A. guven\_ebru50@hotmail.com. ORCID No: 0000-0003-4104-4707.



ile benzer nitelikler gösterebilen *Korybantes*, *Kouretes*, *Dioskouroi*, *Daktyloi* gibi mitolojik eril varlıkların antik dönem yazarlarınca bir tutulmuş veya karıştırılmış oldukları görülmektedir. Kabeiroi ile belki aynı özelliklere sahip iken zamanla farklılaşmış olan “Samothrake'nin Büyük Tanrıları” (*Megaloï Theoi*) veya “Samothrakeli Tanrılar” için de durum aynıdır. Bu düşüncenin kimi zaman antik metin çevirilerini ve modern yazarları da etkilediği görülmektedir ki söz edilen diğer eril varlıklar bazen Kabeiroi olarak yorumlanmaktadır.

Bu çalışmada orijinal antik metinler taranarak, sadece *Kabeiros* veya *Kabeiroi* adı geçen metin-ler elenmeye çalışılmış, yazıtlı arkeolojik belgeler ve lejantlı sikkeler de dâhil edilerek, yazılı belgeler üzerinden -köken, ikonografi ve ritüel tartışmalarına girmeden- kültün yayılımı gözlenmeye çalışılmıştır.

## 1. Antik Yazarlar

Kabeiroi adı geçen bilinen en eski metinler, Strabon'un aktarımıyla öğrendiğimiz (10.3.21) MÖ 6. - 5. yüzyıl yazarları Pherekydes ve Akousilaos'a aittir. Kabeiroi'un Grek edebiyatında bilinen en erken görünümü ise, Athenaeus'un aktarımıyla bildiğimiz (*Deipnosophistae*, 10.33.428F) tragedya yazarı Aiskhylos'un MÖ 5. yüzyıla ait *Kabeiroi* adlı eseridir. MS 5.- 6. yüzyılda yaşamış ansiklopedi yazarları Stephanos Byzantios ve Hesychius da eserlerinde Kabeiroi'a yer verirler. Kabeiroi hakkında bilgi veren antik metinlerdeki (Tablo. 1) bilgiler; onların soyu, kökeni, isimleri ve kültün yer aldığı merkezlerden Lemnos, Samothrake ve Boiotia/Thebai hakkındadır:

### 1.1. Soy, Köken ve İsimler

Strabon, Argoslu Akousilaos ve Syroslu Pherekydes'den Kabeiroi'un soyu hakkında aktarımlarda bulunur (10.3.21). Bu metinde Akousilaos'a göre (*FGrH*, 2F20), *Kabeiro* ve Hephaistos'un oğlu *Kadmilos* (*Kasmilos*), üç Kabeiroi'un ve *Kabeirides* olarak adlandırılan *Nymphai*'nin babası, Pherekydes'e göre ise (*FGrH*, 3F48), üç Kabeiroi ile *Kabeirides*, Hephaistos ve *Kabeiro*'nun çocuklarıdır. Stephanos Byzantinos'da ise (*Ethnica*, 321), *Kadmilos* ve *Kabeiroi* kardeşler. Strabon bu soy bilgilerinden sonra, MÖ 5. yüzyıl yazarı Thasoslu Stesimbrotos'a atf yaparak Samothrake'de Kabeiroi'nin hiçbir mistik hikayesinin bilinmediğini söyler. MÖ 2. yüzyılda yaşamış Skepsisli gramerci Demetrius, Kabeiroi'un, Mysia Berekynthia'daki *Kabeiros* Dağı'ndan sonra Kabeiroi olarak adlandırıldıklarını ve bunu Skepsisliler'in söylediğini belirtir (10.3.20).

Strabon, bazı ifadelerin *Korybantes*, *Kabeiroi*, *Daktyloi* *Idaioi* ve *Telkhines*'i, *Kouretes* ile özdeş bazılarının ise akraba olarak gösterdiğini belirtir (10.3.7).<sup>4</sup> Strabon, diğer paragrafta Zeus ve *Kalliope*'nin oğulları olan *Korybantes*'in *Kabeiroi* ile özdeş olduğunu ve bunların -daha önce *Melite* olarak adlandırılan- Samothrake'ye gittiklerini söyler (10.3.19).

MÖ 1. yüzyılda Damaskuslu Nikolaos *Kabeiroi*'un kökenini Phrygia'ya dayandırır (*FGrH*, 353, 52). Nikolaos, *Amphitras*'ın Miletos kentini kuşatması ve kral *Leodamas*'ı öldürmesiyle, oğullarının *Assesos*'a kaçtıklarını, Phrygia'dan gelen *Tottes* ve *Onnes*<sup>5</sup> adında iki *Kabeiroi*'un bir *cista* ile yardıma geldiklerini ve Miletos'u özgür kıldıklarını anlatır.

Halikarnossoslu *Dionysios Tyrhen* ve *Pelasg* halklarının *Kabeiroi* ile ilişkili olduklarını, *Pelasglar*'ın, elde ettikleri gelirlerin bir kısmını sebze ve meyve olarak Zeus, *Apollon* ve *Kabeiroi*'a sunduklarını söyler (1.23.5).

<sup>4</sup> Metinlerinde Samothrake'deki *Korybantes*, *Dioskurai* ve *Daktyloi*'dan söz eden ancak bu tanrıların *Kabeiroi* olması gerektiği şeklinde yorum yapılan bazı metinler: Apollonius Rhodius *Argonautica*, 1.916 ff.; Diodorus Siculus, *Library of History*, 4.43.1, 4.48.2-6, 4.49.8, 5.64.3; Strabo, *Geography* 10. 3. 7 - 9; Clement, *Exhortation to the Greeks*, 2. 16.

<sup>5</sup> *Kallimakhos*'un eserinde de (*Aetia*, frag. 115) *Onnes* adı geçer (*Callimachus*, 115). *Tottes* ve *Onnes*'in bir gece *Assesos*'un duvarları altında bir sepet taşıırken gördükleri de söylenir ki, o sepet de Phrygia'dan getirdikleri *hiera*'dır. Kült böylece *Assesos*'a yerleşmiştir (Fontenrose, 1988, s. 153).



Kabeiroi'dan söz eden geç dönem yazarlarından Nonnus, Kabeiroi'un sayılarına ve soyları değinir. Kabeiroi'un sayısının iki olduğunu ve onların, Hephaistos ile Thrakialı Kabeiro'nun -demirhanede yetenekli hâle gelen- Alkon ve Eurymedon adlı çocukları olduklarını (*Dionysiaca*, 14, 17) söyler. Nonnus diğer paragrafta ise Lemnoslu Kabeiro'nun iki oğlunun ölümünü feryatlarla du-yurduğunu bildirir (27, 120). Hesychius (s.v. *Kabeiroi*) Kabeiroi'u metal işlerinde ellerini maşa (*karkina*) olarak kullanan *karkinoi* (yengeç) olarak tanımlar (Bonney, 1992, s. 85). Aleksandriyalı Kle-mens (2, 16) Korybantēs'in Kabeiroi olarak da adlandırıldıklarını söyler ve Korybantēs'in sayılarının başlangıçta üç olduğunu ancak bir tanesinin Titanlar tarafından parçalandığını, diğerlerinin ise ölen kardeşlerinin başını mor<sup>6</sup> bir bezle sararak kalkanda taşıdıklarını ve Olympos yamaçlarına gömdüklerini belirtir.

## 1.2. Lemnos

Aiskhylos'un MÖ 5. yüzyıla ait kayıp olan *Kabeiroi* adlı eseri, Kabeiroi'un Grek edebiyatında bilinen en erken görünümünü temsil eder. Athenaeus'un aktardığı oyunda, Argonautlar'ın doğuya olan seferlerinde -ilk durakları olan- Lemnos'da, Kabeiroi'ın onları misafirperver karşıladığı, Iason ve arkadaşlarına bol miktarda şarap sunduğu ve onları sarhoş olarak temsil ettiği bilinir. Athenaeus, sarhoş insanları ilk kez izleyicilerin görüşüne Aiskhylos'un sunduğunu ve böylece Kabeiroi oyununda kötülüğün ortaya çıktığını söyler (*Deipnosophistae*, 10. 33. 428F).<sup>7</sup> Plutarkhos da Aiskhylos'un aynı oyununa ithafta bulunarak Kabeiroi'dan söz eder (*Moralia*, 632f-633a).

Lemnos Adası, -MÖ 3. yüzyılda yazmış şair Kallimakhos'un Kabeiroi'dan söz ettiği düşünülen metinde- (*Aetia*, Frag. 115), Hephaistos'un Kabeiroi'a fırınlarda gizlice çekiç sanatını öğreterek büyüttüğü ve Hephaistos'un örslerinde demir kalkanlar yaptıkları yer olarak geçer.

Strabon, Kabeiroi'nin en çok Lemnos ve İmbros'da, aynı zamanda -isimleri gizli tutulan- Troas'ın farklı şehirlerinde de onurlandırıldığını söyler (10. 3. 21).<sup>8</sup>

## 1.3. Samothrake

Herodotos, Yunanların birçok şeyi Mısır'dan öğrendiklerinden söz ederken Samothrake'deki Kabeiroi'nin Pelasglar'dan miras kaldığını, sonradan Atina yakınlarına gelmiş olan Pelasglar'ın, daha önce Samothrake'de oturduklarını ve Samothrakeliler'e Kabeiroi sırlarını onların bıraktığını belirtir (II. 51).<sup>9</sup> Kabeiroi ile Ptah'ı ikonografik olarak karşılaştırır: Memphis'deki Hephaistos (Mısır'da olasılık-la Ptah, ya da Phtah<sup>10</sup>) tapınağının heykelinin tıpkı Fenikeliler'in gemi pruvalarına koyup dolaştırdıkları *pataikos* (*pygmaios*) denilen Fenike figürlerine benzediğini söyler (III. 37). Devamında da Memphis'deki Kabirler Tapınağı'ndan ve bu tapınağın içindeki Hephaistos heykellerine benzeyen heykellerden söz eder.

Apollonius Rhodius (*Argonautica*, I. 916) Mneas'ın Samothrake'deki Kabeiroi'nin isimlerini *Aksieros*, *Aksiokersa*, *Aksiokersos* olarak saydığını, onların sırasıyla Demeter, Persophone ve Hades olduklarını, bazılarının bunlara Kadmilos'u da eklediğini ve Dionysodoros'un Kadmilos'u Hermes ile bir tuttuğunu aktarır.<sup>11</sup>

<sup>6</sup> Samothrake Megaloi Theoi onuruna yapılan törenlerinde, *porphyris* adlı mor bir bant kullanıldığı bilinir (Plutarkhos, *Moralia*, 217C).

<sup>7</sup> Bu anlatıma göre, iki Kabeiroi, Lemnos'ta şarap sunan demonlar olarak yorumlanmıştır (Nauck, 1964, s. 31).

<sup>8</sup> Strabon, burada Herodotos'un Memphis'de bir Kabeiroi aynı zamanda Hephaistos Tapınağı olduğunu söylediğini de aktarır (Herodotos, III.37). Lemnos'daki Kabeiroi törenlerinin Hephaistos Tapınağı'nın yanındaki korulukta gerçekleşti-rildiğini, adada dört gün boyunca tüm ateşlerin söndürüldüğünü, dokuzuncu gün Delos'tan gemiyle getirilen yeni ateşle nalbantların ateşleri dahil tüm ateşlerin yeniden yakıldığı belirterek mitos Prometheus'un yaratılışı ile ilişkilendirilir (Bloch, L. 1894-97, 2525.)

<sup>9</sup> Thasos sınırlı sayıda delil barındırmasına rağmen, Samothrake'de Fenikelilerin varlığını gösterecek bir materyal veya linguistik bir delil bilinmemektedir (Bunnens, 1979, ss. 358-366). Samothrake kazılarında göre en erken ritüeller MÖ 7. yüzyıla tarihlendirilir ve seramiklerin Trakya anaraksını işaret ettiği söylenir (Graham, 1982, ss. 116-117).

<sup>10</sup> Mısır'da Ptah heykelinin dev boyutta ve biçimsiz bir çüce olarak yapıldığı bilinmektedir. En baskın Ptah kültü Mempo-his'dedir. Ptolemaioslar Dönemi papirüslerinde Ptah Tapınağı aynı zamanda Hephaistos'undur (Blakely, 2006, s. 44).

<sup>11</sup> *Aksieros*, *Aksiokersa* ve *Aksiokersos* isimlerini veren sadece Apollonius Rhodius'tur.



Strabon (7. frg. 50) birçok yazarın Samothrake’de Kabeiroi ile birlikte tapım gören tanrılardan söz ettiğini ancak Kabeiroi’un kim olduğunu söylemediklerini vurgular. MS 90 yılında öldüğü bilinen Romalı şair Valerius Flaccus, Samothake Adası’nda Kabeiroi ayinlerini koruyan korkunç bir tanrıdan ve bu tanrının şiddetli fırtınalar yarattığından ve kıyıya geçmeye kimsenin cesaret edemediğinden söz eder (*Argonautica*, 431).

MS 2. yüzyıl yazarlarından Clement, Samothrake Mysterleri’nden bahsederken, Korybantai’nin Kabeiroi adıyla da adlandırıldığını söyler (*Exhortation to the Greeks*, 2. 16).<sup>12</sup> Nonnus, Dionysiaca adlı eserinde Samothrake Adası’ndaki Kabeiroi rahipleri (3. 61 vd.), Kabeiroi mağaraları ve ayrıca Korybantes kayalıklarından söz eder (4. 184 vd.).

Flavius Philostratus -Aleksandros’un doğu seferini anlatırken- Hydraotes<sup>13</sup> Nehri’ni geçtikten sonra, Hyphasis (Vipas) Nehri’ne<sup>14</sup> otuz *stadion* uzaklıktaki bir altardan ve Ammon, kardeşi Herakles, Athena, Zeus ve Samothrake Kabeiroi, Hindistan Güneşi ve Delphi Apollon’una adanan yazıttan söz eder (XLIII, II.43).

## 1.4. Thebai

Pausanias, *mysteria* konusunda uzman ve her türlü öğretinin kurucusu olan -Atinalı- Methapos’un, Thebai’daki Kabeiroi gizemlerinin kurucusu olduğunu yazar (4.1.7). Thebai’da bir Demeter Kabeiraia ve Persephone korusu bulunduğunu, Kabeiroi kutsal alanının da bu korudan yaklaşık yedi stadia uzaklıkta yer aldığını ve Thebai’da ritüellerin Kabeiroi ve Meter onuruna yapıldığını belirtir. (9.25.5 vd.). Thebailılar’ın burada önceden Kabeiroi olarak adlandırılan bir yerleşim olduğunu söylediklerini, Kabeiroi kültürünün, Demeter tarafından Kabeiroi (halkından) olan Prometheus’a ve Prometheus’un oğlu Aitnaios’a<sup>15</sup> başışlanmış olduğunu söyler. Kabeiroi halkının Argos saldırılarıyla yerlerinden olduklarını ve kültürün bir süre unutulduğunu, sonraları Pelarge’nin, dişi bir domuzun kurban edilmesi ile kültürün yeniden yapılandırıldığını, fakat alanın Aleksarios olarak isimlendirildiğini ilave eder.

## 2. Yazıtlar

Literatüre göre Kabeiroi ile ilişkilendirilen Lemnos, Samothrake ve Thebai yerleşimlerine bakıldığında -Kabeiroi ifadesi içeren- bilinen en erken yazıt Lemnos Adası’ndan<sup>16</sup> gelmektedir. Yazıt MÖ 250-200 yılları arasına tarihlendirilmektedir.<sup>17</sup>

Samothrake’de Kabeiroi tapımını düşündüren, Geç Hellenistik Döneme ait bir mezar yazıtı bilinmektedir (Blakely, 2007, s. 70, dn.9). Yazıt, ölen kişinin bir başlangıç olarak Kabiros’un iki kat kutsal ışığını gördüğünü ve Eleusis’deki Demeter ritüellerini içerir. Tek bir tanrı işaret edilmesine rağmen Dimitrova “iki kat” anlamındaki kelimesinin şiirsel olarak iki Kabeiroi anlamı verdiğini söylemiştir.<sup>18</sup>

Adalardan Delos ve Imbros’dan bilinen yazıtlar ise Kabeiroi’ın diğer tanrılar ile ilişkilerini vurgulamaktadır. Delos’da bulunmuş MÖ 159/8 ile MÖ 102/1 yıllarına tarihlendirilen yazıtlarda Samothrake Tanrıları, Dioskuroi ve Kabeiroi birlikte anılmışlardır.<sup>19</sup> MÖ 159-158 yıllarına tarihle-

<sup>12</sup> Strabon da Korybantes’in Kabeiroi ile özdeş olduğunu söylemiştir (10.3.19).

<sup>13</sup> Günümüzde Ravi olarak adlandırılan, Hindistan ve doğu Pakistan’ı geçen nehir.

<sup>14</sup> Hindistan’da, günümüzde Beas olarak adlandırılan nehir.

<sup>15</sup> Aitnaios, Thebai’da Prometheus’un, Lemnos’da Hephaistos’un oğludur. Prometheus’un eşi Aksiothea ise, Samothrake Tanrıları (*Lykophron*, 1283) Aksios, Aksioskera ve Aksioskeros’u hatırlatmaktadır.

<sup>16</sup> K.M. Bedigan, Lemnos yazıtlarındaki *ιερον*, *ιερα* or *ιερ*- ifadelerinin özellikle eril veya dişil olmadığı bunun yanı sıra bazı objelerdeki *καβειρος* veya *καβειριον* yazıtlarının doğrudan eril tanrılara bağlandığını belirtmektedir (Bedigan, 2008, s. 134).

<sup>17</sup> *IG XII*, 8: τοῖς Καβειρο[ι]ς

<sup>18</sup> Samothrake Tanrıları literatürde Kabeiroi olarak anılmasına rağmen (Fontenrosa, s. 153) yazıtlarda sadece Megaloi Theoi olarak geçmektedir. S.G. Cole, Samothrake’de bulunan yazıtlarda Kabeiroi adının hiçbir zaman kullanılmadığını çünkü Samothrakeliler’in tanrılarına Megaloi Theoi dediklerini belirtir (Cole, 1984, s. 126). Hellenistik ve Roma Dönemlerinin yaygın mistik kültürlerinden birisi olan Kabeiroi ve Samothrake Büyük Tanrıları kültürü birçok antik dönem yazarı tarafından bir tutulmasına rağmen Samothrake’de Kabeiroi için *in situ* bir delil olmadığı bilinir (Barrett, 2011, s. 385).

<sup>19</sup> *ID 1898* (MÖ 159/8): Θεῶν Μεγάλων καὶ Διοσκόρων καὶ Καβείρων; *ID 1901* (MÖ 114/3): Θεῶν Μεγάλων Διοσκούρων Καβείρων; *ID 1581* ve *1902* (her ikisi de MÖ 102/1); *IK Estremo oriente 283* (MÖ 102/1): Θεῶν Μεγάλων Σαμοθράκων Διοσκούρων Καβείρων; *θεοῖς*.

nen adak yazıtı Kabeiroi ve Dioskouroi olasılıkla tek bir kutsal alanı paylaşıyorlardı düşüncesini oluşturmuştur (Hemberg, 1950, ss. 140-153; Bedigen, 2013, s. 47).<sup>20</sup>

İmbros'da bulunan MS 2.-3. yüzyıla tarihlendirilen tanrılara sesleniş niteliğindeki yazıt<sup>21</sup> “Büyük Tanrılar,<sup>22</sup> kudretli tanrılar, güçlü ve Kasmilos (Kadmilos/Kadmos),<sup>23</sup> ata tanrılar Koios, Kreios, Hyperion, İapetos, Kronos” şeklindedir. Yazıtta geçen Kasmilos, Dionysodorus'un da söz ettiği<sup>24</sup> Samothrake tanrılarında bir tanesidir ve yazıtın Theoi Megaloi, Kabeiroi ile -Okeanos hariç- Titanlar arasındaki daha eski bir geleneği gösterdiği düşünülür (Hemberg, 1950, s. 293).

Thebai'da MS. 1.-2. yüzyıla tarihlendirilen bir yazıt<sup>25</sup> ve MS 259 yılına tarihlendirilen Thessalonike'de bulunan bir yazıt<sup>26</sup> “Büyük Kabeiroi” ifadesi içermektedir.

Batı Anadolu'ya geldiğimizde; Pergamon'da bulunan ve MÖ 125 yılına tarihlendirilen yazıt, Pergamon'da Kabeiroi kült törenlerinin yapıldığını belgeler.<sup>27</sup> MS yaklaşık olarak 166-215 yıllarına tarihlenen yazıtta<sup>28</sup> “Uranos'un oğulları olan Kabeiroi, kentin en yüksek tepesinde, Zeus'un doğu-munda bulunmuşlardır” ifadesi geçer. Dolayısıyla Zeus'tan eskidirler ve belki Rhea'nın hizmetinde idiler. Kentte bulunan bir diğer yazıt<sup>29</sup> ise *Kabeiraia* şenliklerini belgelemektedir.<sup>30</sup> MS 1. yüzyıla tarihlenen Miletos'da ve Roma İmparatorluk Dönemine tarihlenen Didyma'da<sup>31</sup> bulunan yazıtlarda da Kabeiroi için büyük sıfatı kullanılmıştır. Yazıtlara ve mitolojik verilere göre<sup>32</sup> Miletos yakınlarındaki yerleşim Assesos'da<sup>33</sup> bir kült merkezi olabileceği düşünülmüştür.<sup>34</sup>

III. Aleksandros'un kurduğu veya yeniden isimlendirdiği şehirlerden bir tanesi olan Aleksandria Arachosias'da (Drangiana)<sup>35</sup> bulunan ve MÖ 326 yılına tarihlendirilen yazıt, Samothrake ile Kabei-roi'ü ilişkilendirilen ender yazıtlardan bir tanesi olması bakımından önem kazanmaktadır.<sup>36</sup>

### 3. Bronz Adak Objeleri

Pausanias'ın da detaylı olarak söz ettiği Thebai'daki *Kabirion*, Kabeiroi kült objeleri açısından en zen-gin kutsal alandır. Burada bulunan çok sayıdaki adak objesinin arasında yazıtlı olanlar da mevcuttur. Üzerlerindeki yazıtlar ile Kabeiroi'a adandığı belgelenen bronz boğa figürinleri en yaygın kullanılan adak objeleri olarak bilinmektedir. Boğa figürinlerinin üretim tarihleri ile üzer-

<sup>20</sup> Delos'da, *Sarapeion*'a yakın bir kutsal alanda, kazıcıların *in situ* olduğunu düşündükleri dört Mısır figürini bulunmuş ve Delos adak yazıtları ile birleştirilerek alanın Samothrake Tanrıları Kutsal Alanı olduğu düşünülmüştür. Kutsal alanın Delos'un bağımsızlık yıllarında (MÖ 314-167) *Kabirion*, Atina hakimiyeti yıllarında (MÖ 167-69) *Samothrakeion* olarak adlandırıldığı, Geç Hellenistik Dönemde ise Delos'da inananlar için Kabeiroi ile Samothrake Büyük Tanrıları'nın eşdeğer olduğu düşünülür (Barrett, 2011, s. 385).

<sup>21</sup> *IG*, XII, 8, 74: Θεοὶ Μεγάλοι, Θεοὶ δυνατοὶ, ἰσχυροὶ καὶ Κασμίλε ἀναξί π[α]τ[ρ]ί[ο]ι. Κοῖος, Κρείος, Ὑπερείος, Εἰαπετός, Κρόνος.

<sup>22</sup> *Megaloi Theoi*'un (Büyük Tanrılar), Semitik K-B-R kökünden türemiş “büyük” anlamındaki *Kabbirim* (Kadmos) ile ilişkili görülerek, Fenikeli tüccarlar aracılığıyla kültün yerleştiği yerlere ulaştığı düşünülür (Fontenrosa, s. 153).

<sup>23</sup> Kadmos'un, -vazo resimlerinde, Thebai'lı ejderha ile mücadelesi en iyi bilinen miti olmasına rağmen- Thebai'da Kabei-roi kült kuruculuğuna ve hayatına dair bir miti bilinmemektedir. Yerleşimde onun varlığını gösterebilecek bir delil olarak sadece bir yazıtta kesin olmayan bir şekilde KASMIN okunmaktadır (*IG* 7.4126). Kadmilos, Kasmilos ve Kad-mos aynı isim olarak yorumlanmaktadır, ancak Yunan mitolojisinde Kadmos, Danaos, Pelops gibi -yabancı topraklarda doğmuş kahraman tipleri- genellikle MÖ 5. yüzyıl kayıtlarında görülmektedir.

<sup>24</sup> Bkz. bu makalede, s. 5.

<sup>25</sup> *SEG* 22, 418 ve *SEG* 31, 505: Θεοὶ Σεβαστοὶ Μεγάλοι Καβείροι.

<sup>26</sup> *SEG* 50, 638: τῶν μεγάλων Καβειρίων.

<sup>27</sup> *MDAI(A)* 29, 1904, 152, 1; *OGIS* II 764: μυστηρίων κατὰ τὰ πάτρια τοῖς μεγάλους θεοῖς Καβείροις.

<sup>28</sup> *CIG* 3538; *IVP II*, p. 239, 324; *IGR*, 4.360: οἴσι πάρ' Οὐρανοῦ νίεξ ἐθήσαντο Κάβειροι πρότοι Περγαμίης.

<sup>29</sup> *IVP II*, 252: [θ]εοῖς μεγάλους Καβείροις.

<sup>30</sup> Pergamon'da Akropolis'in kuzeyi veya Zeus Sunağı'nın güneyi (Ohlemutz, 1940, s. 181, s. 192), Musalla Mezarlık Tepesi (Boehringer-Krauss, 1937, 84 ff.), Mamurt Kale Kybele kutsal alanı ya da Kapıkaya Kybele kutsal alanı, ortak tapım yeri olarak önerilmiştir (Yılmaz, 2002, s.11).

<sup>31</sup> MÖ 6. yüzyılda Didyma'da Apollon Didymeus'un yanında tapım gören, Pers tahriri ile yok olmayan ve MÖ 494-334 aralığında da devam eden tanrılar arasında Kabeiroi'un da yer aldığı görülmektedir (Fontenrose, 1988, s. 174).

<sup>32</sup> Bkz. bu makalede, s. 3.

<sup>33</sup> Athena kutsal alanı olduğu bilinen, Herodotos'un da (I.18-23) Miletos topraklarında olduğunu belirttiği yerleşim.

<sup>34</sup> Hemberg, 1950, ss.137-140, no.153: Μεγάλων θεῶν Καβείρων]; no.170: θεοὶ σεβαστοὶ Καβείροι.

<sup>35</sup> Günümüzde Kandahar olarak isimlendirilen, Afganistan'ın güneyindeki yerleşim.

<sup>36</sup> *IK Estremo oriente* 405: Σαμοθραϊζὶ Καβείροις.



lerindeki adak yazıtlarına verilen tarihler arasında belirgin farklar bulunmaktadır ve dolayısıyla bu durum boğaların yeniden kullanıldığını göstermektedir (Bedigan, 2008, s. 162).

Yaklaşık olarak MÖ 625 yılına tarihlendirilen bir boğanın yazıtı (HIAPOΣKABIPO) MÖ 6. yüzyıl sonu veya erken 5. yüzyıl'a, MÖ yaklaşık 7. yüzyıla tarihlendirilen bir boğanın yazıtı (HIEPOKABEIPO EXEMBPOTOS ANEΘEKEN) MÖ

5. yüzyılın ilk yarısına aittir (Bedigan, 2008, s. 162). MÖ geç 6. yüzyıla tarihlenen diğer bir boğanın<sup>37</sup> üzerinde de “*Thaletas beni Kabeiroi'a adadı*” yazıtı yer almaktadır (Resim 1).



**Resim 1:** Thebai, MÖ geç 6. yüzyıl (“Metropolitan Museum,” 2019).

**Resim 2:** Thebai, MÖ 5. yüzyıl (“Kabeirian kantharos,” 2019).

#### 4. Yazıtlı Kabeiroi Vazoları

Thebai'da kutsal alanda ve MÖ 338 yılındaki Khaironeia Savaşı'nda ölen Thebaili savaşçılara ait olan mezarlarda bulunan -genellikle skyphos, kantharos, kyliks formlarındaki- yazıtlı seramikler, Kabeiroi kültürünü belgeleyen önemli buluntular arasındadır.<sup>38</sup> MÖ 5. yüzyıla tarihlenen siyah firnisli skyphos ve kantharoslar üzerlerindeki adak yazıtlarından dolayı “*Kabiria veya Kabeiria Vazoları*” olarak adlandırılmışlardır (Wolters-Bruns, 1940, s. 95). Thebai *Kabirion*'da bulunan KABIPO(Kabeiroi'a/Kabeiroi için) yazıtlı kantharos bu seramiklerden bir tanesidir (Resim. 2).<sup>39</sup>

Thebai Kutsal Alanı'nın buluntuları arasında MÖ 5. yüzyılın sonu ile MÖ 4. yüzyılın başına tarihlenen (Wolters-Bruns, 1940, s. 6, 7) üzerlerinde karikatürize edilmiş mitolojik sahneler, *pygmaion*, *symposion* ve kült sahneleri bulunan -benzerleri olmayan- bir grup vazo da vardır. Daha sonraları yok olmuş bazı ritüellere ait olabileceği düşünülen sahnelerde cüce Afrikalılar<sup>40</sup> bazen de masklı tipler yer almıştır (Fowler, 2013, s. 38).

Vazolardan sadece bir tanesinde (Resim 3)<sup>41</sup> vazodaki tiplerin adlarının olduğu yazıtlar bulunmaktadır. Elinde kantharos ile yarı uzanmış Dionysos ikonografisindeki tipin başının üzerinde “KABIROS” yazıtı yer almakta ve böylece bu vazo diğer üç vazodaki aynı tipin de adlandırılmasına olanak tanımaktadır. Vazodaki diğer figürler, yüz yüze *Mitos* ve *Krateia* çifti (*hieros gamos?*), ilk erkek *Pratolaos*, çıplak ve büyük bir kraterden oinokhoe ile Kabeiros'un kantharosunu doldurmaya hazırlanan *Pais* ve *Styra*'dır. *Mitos* “tohum”, *Krateia* “kuvet” anlamında olup, *Mitos* “sperm”, *Krateia* “tanrıça” ve *Prataos* “ilk çocuk” kimliğinde ‘Orphik üçlü’ olarak anılmaktadırlar (Blakely, 2006, s. 42). Fowler bu sahnede, Kabeiros'u “baba” *Pais*'i “oğul” olarak yorumlamıştır (Fowler, 2013, s. 38).

<sup>37</sup> 4,6 x 7,1 cm. boyutlarındaki eser 20.210 envanter numarası ile New York Metropolitan Museum'da korunmaktadır.

<sup>38</sup> Thebai kazılarına göre, MÖ 6. yüzyılın sonunda önemli bir değişim olduğu, dairesel symposion yapıları inşa edildiği ve aynı zamanda kantharosların kullanıma girdiği söylenmektedir (Demand, 2014, s.48ff.).

<sup>39</sup> Thebai Arkeoloji Müzesi'nde korunmaktadır.

<sup>40</sup> Herodotos'un Memphis'deki tapınakta söz ettiği ve Fenikeli tiplerle karşılaştırdığı pigmeler (III. 32) Thebai vazolarındaki tipler ile karşılaştırılabilir.

<sup>41</sup> Vazo Atina Ulusal Müzesi'nde 10426 envanter numarası ile korunmaktadır.



Resim 3: Thebai, MÖ 5. yüzyılın sonu ile MÖ 4. yüzyılın başı (Blakely, 2006, s. 41, fig.10).

MÖ erken 4. yüzyıla tarihlendirilen -diğer bir Thebai buluntusu olan- *Kabiria* Ressamı'na<sup>42</sup> ait bir hydria'da ise boyunda rezerve alanda "Smikros (beni) Kabeiroi'a adadı" (ΣΜΙΚΡΟΣ ΑΝΕΘΕΚΕ ΚΑΒΙΡΟΙ) yazıtı yer alır. Vazonun gövdesinde figürlü bir sahne yer almaktadır, ancak sadece büyük bir hayvanın -olasılıkla boğanın- arka kısmı korunmuştur ve Kabeiros veya bir Herm'e boğa sunusu olabileceği düşünülmüştür (Bedigan, 2008, s. 219).

## 5. Graffitolu Seramik Parçası



Resim 4: Alicante'de bulunan seramik (Juan, 2009, s. 138, fig. 9).

İspanya'nın güneyinde -özellikle MÖ 5.-2. yüzyıllardaki deniz taşımacılığını daha iyi anlamada rol oynadığı belirtilen- Albuferrata Körfezi'nde Alicante'de gerçekleştirilen sualtı kazısında bulunan bir seramik parçasında (Resim 4) korunan 3 satır graffitinin 3. satırı Kabeiro(s) veya Kabero(i) şeklinde okunmaktadır. Kabeiroi'a adak (SEG 59, 119) olabilecek yazıtın 2. satırında da büyük olasılıkla "Tykhe" yazmaktadır ve dolayısıyla kehanetle ilişkili olduğu belirtilmiştir (Juan, 2009, s. 135).

## 6. Lejantlı Sikkeler

Ege adalarından Syros'un ve Thessalonike'nin sikkelerinde Kabeiros/Kabeiroi tiplerini belirleyici lejantlar bulunmaktadır. Bu iki yerleşim dışında; Anadolu'da Pergamon (Fritze, 1904, s.

<sup>42</sup> Vazolara verilen *Kabiria* veya *Kabeiria* adları aynı zamanda vazoları boyayan ressamalara da verilmiştir.

35, Lev. 5/24, MS 3.yy.), Kyzikos (Fritze, 1904, s. 111-13, Lev. 5/8, MÖ 430-410), Lampsakos (Fritze, 1904, s. 32, Lev.5/7, MÖ 394-350), Birytis (Fritze, 1904, s. 33, Lev.5/4, MÖ 4. yy.), Makedonia (Gaebler, Lev.7/19, MÖ 3.yy.) Karadeniz'in kuzeyinde Phanagoreia (Fritze, 1904, s. 36, Lev.5/13, MÖ 4.yy.), doğuda Heliopolis'te olasılıkla Kabeiroi (SNG München, 1037-39; SNG Cop 434, MS 244-49), ve batıda İspanya'da Ebousos/Ebesus (Pityoussai) (SNG Morcom 15; SNG BM Spain 318-21, MÖ yak-laşık 210-200),<sup>43</sup> -lejant bulunmayan- ancak Kabeiros/Kabeiroi tipi sikke basan yerleşimler olarak bilinmektedir.<sup>44</sup> Ayrıca Nysa (Caralla Dönemi)<sup>45</sup> ve Magnesia ad Meandrum (Maksimianus Dönemi)<sup>46</sup> sikkelerinde Kabeiros Nike'nin elinde yer almaktadır.

## 6.1. Syros

MÖ 200 yılına tarihlenen Syros sikkesinde arka yüzde ayakta başlarında defne çelengi, ellerinde mız-rak tutar durumda iki Kabeiroi betimlenmiştir (Resim. 5). Figürlerin çevresinde ΘΕΩΝ ΚΑΒΕΙΡΩΝ ΣΥΡΙΩΝ lejantı yer almaktadır (Fritze, *Yıl*, ss. 118-119, lev. 5/19). Sikkenin ön yüzünde Demeter vardır. Domitianus Dönemi'nde (MS 81-96) basılmış, arka yüzde -aralığında buğday başağı, arı ve yıldız bulunan- karşılıklı iki Kabeiroi büstü ve ΣΥΡΙΑ ΚΑΒΙΡΩΝ lejantı yer alır (Fritze, *Yıl*, s. 122, lev. 5/20) (Resim. 6).



Resim 5: Syros, MÖ 200.



Resim 6: Syros, MS 1. yüzyıl

## 6.2. Thessalonike

MS 2. ve 3. yüzyılda basılmış Thessalonike sikkelerinin arka yüzlerinde ayakta bir elinde çekiç bir elinde rython bulunan Kabeiros yer alır (Resim 7). Lejantlar ΚΑΒΕΙΡΩΣ veya ΚΑΒΙΡΩΣ olarak kullanılmıştır (Fritze, 1904, ss. 328-29, Lev.50).

Sonuç olarak; MÖ 6.- 5. yüzyıldan itibaren bilgi aldığımız antik dönem yazarlarına göre *Kabeiros/Kabeiroi*, Kabeiro ile Hephaistos'un soyundan gelmekte, Kadmilos (Kasmilos) babaları ya da kardeşleri olarak geçmekte, ki bu durumda -2 veya 3 olan- sayıları 4 olmaktadır. Kabeiroi adı Mysia'daki Kabeiros Dağı ile ilişkilendirilmekte ve kökenleri konusunda farklı görüşlerle karşılaşılmaktadır. Tyrhen ve Pelasg halkları ile ilişkilendirilmelerinin yanı sıra,



Resim 7: Thessalonike, MS 3. yüzyıl.

<sup>43</sup> İspanya'nın güneyinde İbiza Adası'ndaki -Diodorus'un Kartaca kolonisi olarak söz ettiği (V. 16. 2-3)- Ebousos/Ebesus'un adının Mısır tanrısı Bes'den geldiği düşünülmektedir (Culican, 1991, s. 537). Sikkede ön yüzde sağ elinde çekiç, sol elinde yılan tutan, çömelmiş hâldeki Kabeiros, arka yüzde ise boğa tipi yer alır.

<sup>44</sup> Kabeiros/Kabeiroi tipli sikke basan yerleşimler ile Kabeiroi kült alanları arasındaki ilişki hakkında detaylı bilgi için bkz: Güven, 2014, s. 91, 92, Tablo 1, 2.

<sup>45</sup> *RPC*, vol. VI, no. 4764.

<sup>46</sup> *RPC*, Vol. VI, no. 5216.



-*Tottes* ve *Onnes* adları ile -Phrygia kökenli veya -*Alkon* ve *Eurymedon*- adları ile -Trakyalı veya Lemnoslu olduğu belirtilen- Kabeiro'nun oğulları olmaktadır. Samothrake'de ise adları *Aksieros*, *Aksiokersa* ve *Aksiokersos* olarak anılmaktadır. Kabeiroi'ın Lemnos, İmbros, Thebai, Samothrake ve -isimleri gizli tutulan- Troas'ın farklı şehirlerinde onurlandırıldıkları söylenir. Yazıtlar ise Lemnos, Delos, İmbros, Thebai, Samothrake, Thessa-Ionike, Pergamon ve Aessos'da Kabeiroi tapımının olduğunu göstermektedir. Syros ve Thessalonike sikkelerinde adları yer almakta, bronz adak objeleri ve yazıtlı Kabeiroi vazolarına göre Thebai'ın Kabeiroi tapımında önemli bir merkez olduğu anlaşılmaktadır.

## Antik Kaynaklar

- Apollonius Rhodius (Apollonius Rhodius, *Argonautica*)  
Kullanılan Metin ve Çeviri: Apollonius Rhodius, *Argonautica*, Ed.By. R. Merkel, Leipzig 1913 (The Loeb Classical Library)
- Athenaeus (of Naucratis) (Athēnaios Naukratitēs, *Deipnosophistae*)  
Kullanılan Metin ve Çeviri: Athenaeus (of Naucratis) *Deipnosophistae*, Ed. and Tr. By. C.B. Gulick, 7 vols, Cambridge, MA 1927-1941 (The Loeb Classical Library)
- Callimachus (Kallimachos, *Aetia, Iambi*)  
Kullanılan Metin ve Çeviri: Callimachus, *Fragment Greek Poetry*, vol.i, Trans. By C.A. Trypanis, *Aetia, Iambi, Lyric Poems, and other fragments*, Cambridge-London 1965 (Harvard University Press)
- Clement of Aleksandria (Klemens o Aleksandreus, *Protreptikos Pros Hellas*)  
Kullanılan Metin ve Çeviri: Clement of Aleksandria, *Protreptikos Pros Hellas: Clements of Alexandria, The Exhortation to the Greeks*, Trans. By. G.W. Butterworth, 1953. (The Loeb Classical Library).
- Diodoros Siculus (Diodoros Siculus, *Bibliotheke Historike*)  
Kullanılan Metin ve Çeviri: Diodoros Siculus, *Bibliotheke Historike: Diodoros of Sicily*, Trans. By C.H. Oldfather, London 1952 (The Loeb Classical Library).
- Dionysios Halikarnaseus (Dionysios Halikarnaseus, *Romaikes Arkhaiologias*)  
Kullanılan Metin ve Çeviri: Dionysios Halikarnaseus, *Romaikes Arkhaiologias: Dionysius of Halikarnassos, Roman Antiquities*, Trans. By. E. Cary, London 1960 (The Loeb Classical Library).
- Flavius Philostratus (Flavius Philostratus, *Vita Apollonii*)  
Kullanılan Metin ve Çeviri: Flavius Philostratus *The Life of Apollonius of Tyana, The Epistles of Apollonius of Tyana and Eusebius' Critique of Philostratus*, Trans. By. F.C. Conybeare, New York 1912 (The Macmillan Co.).
- Herodotos (Herodotos, *Historiai*)  
Kullanılan Metin ve Çeviri: Herodotos, *Herodot Tarihi*, Çev. M. Ökmen-A. Erhat, İstanbul 1973 (Remzi Kitabevi).



*Hesychii Alexandrini lexicon*

- Kullanılan Metin ve Çeviri: *Hesychii Alexandrini lexicon*, 4 vols, Sammlung griechischer und lateinischer Grammatiker, ed. L. Kurt, P.A.Hansen, and I. Campbell, Copenhagen, Berlin, 1953-2009 (Munksgaard; Walter de Gruyter)
- Tzetzes, J. (Tzetzes, *Lykophron*)  
Kullanılan Metin ve Çeviri: Tzetzes, J., *Scholia in Lykophron*, Ed. By. K.O. Müller, Leipzig 1811.
- Pausanias (Pausanias, *Periegesis*)  
Kullanılan Metin ve Çeviri: Pausanias, *Periegesis, Description of Greece*, Trans. By. W.H.S. Jones, London 1955 (The Loeb Classical Library).
- Plutarkhos (Plutarkhos, *Moralia*)  
Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarkhos, *Moralia*, Trans. By. F.C. Babbitt, London 1949 (The Loeb Classical Library).
- Stephanus Byzantius (Stéphanos Byzántios, *Ethnica (epitome)*)  
Kullanılan Metin ve Çeviri: Stephanus Byzantius, *Ethnica (epitome)*, Ed. By. A. Meineke, *Stephan von Byzans, Ethnika*, Berlin, 1849, repr. Graz 1958 (Akademische Druck Verlagsanstalt).
- Strabon (Strabon, *Geographika*)  
Kullanılan Metin ve Çeviri: Strabon, *Geographika. The Geography of Strabo*. Ed. By. H.L. Jones, Cambridge 1924 (The Loeb Classical Library).
- Valerius Flaccus (Valerius Flaccus, *Argonautica*)  
Valerius Flaccus, *The Argonautica*, Trans. By J.H. Mozley, Oxford 1934. (The Loeb Classical Library).

**Modern Kaynaklar**

- Barrett, C. (2011). *Egyptianizing Figurines from Delos: A Study in Hellenistic Religion*. Brill: Columbia Studies in the Classical Tradition, Volume 36.
- Bedigan, K.M. (2008). *Boeotian Kabeiric Ware: The Significance of the Ceramic Offerings at the Theban Kabeirion in Boeotia* (PhD Thesis). Glasgow: University Glasgow.
- Blakely, S. (2006). *Myth, Ritual and Metallurgy in Ancient Greece and Recent Africa*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blakely, S. (2007). Kadmos, Jason, and the Great Gods of Samothrace: Initiation as Mediation in a Northern Aegean Context. *Electronic Antiquity*, Volume 11. 1, ss. 66-95.
- Bloch, L. (1894-1897). s.v. 'Megaloi Theoi'. *Ausführliches Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie* II/2. Leipzig: Verlag Teubner, ss. 2522-2541.
- Boehrer, E.-Krauss, F. (1934). *Altertümer von Pergamon IX. Das Temenos für den Herrscher-kult*. Berlin: Verlag Gruyter.
- Bonnefoy, Y. (1992). *Greek and Egyptian Mythologies*. Chicago: The University of Chicago Press.

Bunnens, G. (1979). *L'Expansion Phenicienne en Mediterranee*. Rome: Institut Historique Belge de Rome.

Burkert, W. (1993). *Concordia Discors: The Literary and the Archaeological Evidence on the Sanctuary of Samothrace*. R. N-Hagg Marinatos (Ed.), *Greek Sanctuaries, New Approaches* içinde (ss. 178-191). Routledge: New York.

CIG *Corpus Inscriptionum Graecarum*. Berlin (1828-1877).

Cole, S. G. (1984). *Theoi Megaloi: The Cult of the Great Gods at Samothrace*. E. J. Brill: Leiden.

Culican, W. (1991). Phoenicia and Phoenician colonization. Boardman- vd. (Ed.), *Ancient History*, volume III içinde (ss. 461-546). Yayın yeri: Cambridge University Press.

Demand, N. (2014). *Thebes in the Fifty Century (Routledge Revivals): Herakles Resurgent*. London: Routledge.

*FGrH Die Fragmente der Griechischen Historiker Part I-III*, F. Jakobý (Ed.), <[http://dx.doi.org/10.1163/1873-5363\\_boj\\_a90](http://dx.doi.org/10.1163/1873-5363_boj_a90)>(05.03.2019).

Fontenrose, J. E. (1988). *Didyma: Apollo's Oracle, Cult, and Companions*. Berkeley: University of California Press.

Fowler, R. L. (2013). *Early Greek Mythography, Volume 2: Commentary*. Oxford: Oxford University Press.

Fritze, H. von (1904). Birytis und die Kabiren auf Münzen. *Zeitschrift für Numismatik* 24, ss.105-128.

Gaebler, H. (1904). Zur Münzkunde Makedonien IV. Makedonian in der Kaiserzeit. *Zeitschrift für Numismatik* 24, ss. 17-338.

Graham, A. J. (1982). The Colonial Expansion of Greece. *The Cambridge Ancient History*, vol III, ss. 83-162.

Güven, E. (2014). *Sikkeler Işığında Kabeiroi Kültü* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hemberg, B. (1950). *Die Kabiren*. Uppsala: Almqvist and Wiksells.

*ID Inscriptions de Délos*. 7 vols. Paris 1926-1972.

*IG Inscriptiones Graecae, XII, Inscriptiones insularum maris Aegaei praeter Delum*, ed. Gaertlingen, von F. H. Berlin. 1895- .

*IGR Inscriptiones Graecae ad Res Romanes Pertinentes III*, ed. Cagnat, E.R. et alii Paris, (1906).

*IK Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien*.

*IVP II Die Inschriften von Pergamon vol. II*. ed. M. Frankel, M. Weidmannsche Buchhandlung in Berlin, (1895).

Juan, de C. (2009). La Bahía de L'Albufereta (Alicante). Una 'statio' náutica en el Levante peninsular. *SAGVNTVM (P.L.A.V.)* 41, ss.129-148.

Kaberian Kantharos (9 Şubat 2019). [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kabeiric\\_kantharos,\\_Kabeirion,\\_5th\\_century\\_BC,\\_AM\\_Thebes,\\_0117.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kabeiric_kantharos,_Kabeirion,_5th_century_BC,_AM_Thebes,_0117.jpg) adresinden edinilmiştir.

Metropolitan Museum (20 Ocak 2019). <http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/20.210> adresinden edinilmiştir.

Nauck, A. (1964). *Tragicorum Graecorum Fragmenta*. Hilesheim: Verlag Georg Ulms.

*OGIS Orientis Graeci Inscriptiones Selectae I-II*, ed. Dittenberger, W., Leipzig, (1903, 1905).

Ohlemutz, E. (1940). Die Kulte und Heiligtümer der Götter in Pergamon. Würzburg.

*RPC Roman Provincial Coinage Online*, <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk> (05.03.2019).

*SEG Supplementum Epigraphicum Graecum*, vols. 1-11, ed. Hondius, J. E. Leiden. (1923- ).



- SNG XII Sylloge Nummorum Graecorum. XII. The Hunterian Museum, University of Glasgow. Part I. Roman Provincial Coins, Spain-Kingdoms of Asia Minor*, ed. Goddard, J., Oxford (2004).
- Wolters, P. - Bruns, G. (1940). *Das Kabirenheiligtum bei Theben I*. Berlin: de Gruyter.
- Yılmaz, Z. (2002). *Kabeiroi ve Betimleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.